

ressò *mont-roigenc*

ANTONI BENAIGES NOGUÉS: UN MESTRE MONT-ROIGENC ASSASSINAT EL 19 DE JULIOL DE 1936 A BRIVIESCA (BURGOS)

Martí Rom
www.martirom.cat

09-10-2021

En el darrer número que s'acaba de publicar de la Revista del Centre de Lectura de Reus, corresponent al 2n quadrimestre del 2021, hi ha un article sobre el mestre mont-roigenc Antoni Benaiges Nogués. Podeu accedir-hi a:

<https://www.centrelectura.cat/revistadigital/antoni-benaiges-nogues-un-mestre-mont-roigenc-assassinat/>

Antoni Benaiges Nogués

Escola de Bañuelos de Bureba

La primera part d'aquest llarg text és un resum dels textos publicats a “**Ressò mont-roigenc**” en 8 capítols (entre els anys 2010-2012), del núm. 116 (4t trimestre de 2010) al núm. 123 (3r trimestre de 2012). Posteriorment, també s'han publicat en el llibre “Mont-roig: esberles d'un mosaic esbocinat” de Martí Rom (Arola Editors, 2019), de la pàg. 317 a la 364. Fou el primer extens treball publicat sobre Antoni Benaiges i Nogués.

A continuació, reproduïm la part final d'aquest text, on es repassen els fets relacionats amb Antoni Benaiges des del 2013 fins avui. També hi ha una inequívoca descripció sobre el dia de la seva mort i el lloc on pot estar enterrat, refutant d'una manera palmària certes informacions que, interessadament, s'han fet córrer aquests darrers anys i que alguns han assumit sense contrastar-les amb les fonts que ho han investigat.

ALGUNS ESDEVENIMENTS SOBRE ANTONI BENAIGES (2013 A 2021)

El 27 de setembre de 2013, en els actes de la Festa Major de Mont-roig, l'Ajuntament va fer un homenatge a Antoni Benaiges. El pregó el va fer el seu nebot Jaume Roigé Benaiges. Es va fer l'exposició “Desenterrant el silenci” del fotògraf Sergi Bernal i es va inaugurar una placa a la façana de la casa natal. En aquesta hi constava que estava

enterrat a la Fossa de La Pedraja. Com veurem després, això no ha resultat cert i ningú ha fet res per esmenar-ho. A més, era una poc lluida placa, indigne del mestre mont-roigenc.

El 23 de juny de 2017 es va projectar a Canal Reus TV, dins la sèrie “Herois del llamp”, el capítol setè dedicat a varis personatges, un d’ells era Antoni Benaiges. Aquesta sèrie estava dedicada a cadascun dels vint-i-set pobles del Baix Camp, representats per una persona rellevant¹.

El 9 d’abril de 2021, en el programa “La Sexta Columna” (de La Sexta), i en un horari de màxima audiència, en un programa dedicat a la Segona República, varen fer una crònica sobre Antoni Benaiges. Varen entrevistar l’Elisa Benaiges Freixas, neboda del mestre² i varen ensenyar aquell mar de Mont-roig on Antoni Benaiges volia dur aquells xiquets de Bañuelos. El reportatge també ens va ensenyar l’escola de Bañuelos, ara curosament restaurada i convertida en un petit museu.

El 9 d’abril de 2021, en el programa “La Sexta Columna” (de La Sexta), i en

HOMENATGE A ANTONI BENAIGES A BAÑUELOS (2021)

El diumenge dia 18 de juliol de 2021 se li va fer un homenatge a Bañuelos. L’organitzava la Asociación Escuela Benaiges. Un dels seus membres, Juan Antonio Abella, autor del rellevant llibre “Aquel mar que nunca vimos” (Ediciones Valnera, 2020), que relata els anys de Benaiges a Bañuelos, va fer la crònica de l’acte per a “**Ressò mont-roigenc**”³. “Castigaba el sol en Bañuelos, un domingo caluroso del verano mesetario. Es probable que lo mismo sucediera el 19 de julio de 1936... Vinieron décadas de silencio... En febrero de 2010, un archivero destinado en Salamanca... (va publicar) un artículo que habla de la vida y de la muerte de Antoni Benaiges... Es Ignacio Soriano, una de las primeras personas que intervendrán en el homenaje...”. Després parlarien, entre d’altres, el propi José Antonio Abella; l’alcalde actual (des del 2019) José María Díez García, net d’un

¹ Es pot veure a: <http://canalreustv.alacarta.cat/herois-del-llamp/capitol/herois-del-llamp-capitol-7>

² Els seus pares són Jaume Benaiges Nogués i Elisa Freixas Nogués.

³ Publicat al web de “**Ressò mont-roigenc**”: “Homenatge a Antoni Benaiges a Bañuelos (Burgos)” (20-07-2021). El text de José Antonio Abella és titulava: “Crònica sentimental de un homenaje necesario”.

dels nens d'aquella escola; Jesús Viadas, aquell alcalde que m'acompanyà el 2011 i que va copsar que lluía una mirada apassionada per Benaiges; Enric Aragonés Jové, de la nissaga del mestre; Francesc Escribano, l'autor principal del llibre “Desenterrant la memòria. Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar” (2013); també, com que jo estava convalescent d'una intervenció quirúrgica, es va llegir un text que m'havien demanat i que acabava amb “¡Visca Benaiges! ¡Viva Bañuelos!”.

A continuació, en una caixa es van dipositar els documents rellevants existents sobre Benaiges, entre ells els meus textos. La van introduir en un nínxol, casualment el del damunt d'un d'aquells nens de l'escola (l'Eúbulo dit “Buly”), al que Benaiges tenia una estimació especial. Una emotiva làpida roja tancava el nínxol.

MONT-ROIG HOMENATJA EL SEU PRIMER FILL IL·LUSTRE: EL MESTRE BENAIGES (2021)

El 12 de maig de 2021 el Ple del consistori de l'Ajuntament de Mont-roig va aprovar per unanimitat la concessió de la nominació de Fill Il·lustre a Antoni Benaiges Nogués. Posteriorment, el 30 de juliol es va fer un acte a la plaça de Mossèn Gaietà Ivern⁴. Després d'alguns parlaments, es va inaugurar un faristol commemoratiu davant de la casa natal i l'exposició “Desenterrant el silenci” del fotògraf Sergi Bernal, que ja s'havia fet el setembre de 2013. En el faristol hi ha dues errades, com explicarem posteriorment: per un costat s'hi diu que va morir el 25 de juliol i per l'altre que està enterrat a La Pedraja. Fins ara teníem una placa poc digna i amb l'errada de la Fossa de La Pedraja. Ara, a més, tenim un bonic faristol amb dues errades, la de La Pedraja i la que diu que fou assassinat el 25 de juliol.

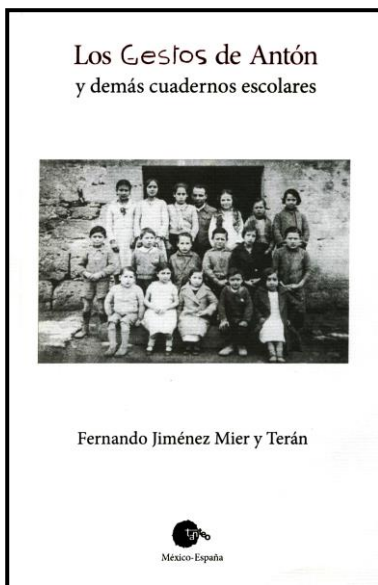
El mateix dia, el Col·lectiu d'Àvies i Avis per la Llibertat dels presos polítics i exiliats de Mont-roig se sumava a l'esmentat homenatge. Es va llegir un text de Miquel Anguera, dit “Beatet”⁵. “Si el mestre de cal Reverter, fos viu encara, de ben segur que cada divendres estaria amb nosaltres, aquí a la plaça de Joan Miró, per demanar i exigir al govern espanyol i a la (in)justícia espanyola que cessés la repressió contra més de 3.000 catalans que l'únic que vam fer fou votar en un referèndum l'1-O del 2017, un dret fonamental...”.

⁴ Publicat al web de “**Ressò mont-roigenc**” (04-08-2021).

⁵ Text “Antoni Benaiges, un mestre avançat al seu temps” publicat al web de “**Ressò mont-roigenc**” (30-7-2021).

TREBALLS RELLEVANTS DE RECERCA SOBRE ANTONI BENAIGES: FERNANDO JIMÉNEZ MIER I JOSÉ ANTONIO ABELLA

Primer cal esmentar el del professor mexicà Fernando Jiménez Mier y Terán. Aquest havia conegut l'experiència a Mèxic de tres importants freinetistes espanyols: José de Tapia, Ramon Costa i Patricio Redondo (aquell "Paco Itir"). Decideix el novembre de 1989 anar a Barcelona per documentar-se per un treball sobre José de Tapia i la tècnica Freinet a Catalunya; s'hi va estar fins al juliol de 1990. Va contactar amb el matrimoni

de mestres freinetistes (mont-rogens): Juan Benimeli Navarro (1900-1997) i Maria Nogués Vidiella (1909-2008)⁶, aquesta era cosina germana d'Antoni Benaiges Nogués. Va ser el seu primer contacte amb el mestre mont-rogenic.

Fernando Jiménez va tornar a Barcelona, de l'octubre 1991 al novembre de 1992, per continuar el seu treball de recerca. Fruit d'això és el llibre: "Seis experiencias de educación Freinet en Cataluña antes de 1939". Maria Nogués Vidiella, li va comentar que Elisa Benaiges Freixas tenia alguns d'aquells quaderns. Finalment, el 2012 publicaria "Los Gestos de Antón y demás cuadernos escolares", un gruixut llibre que reproduïx facsímils dels quaderns escolars fets a Bañuelos⁷. També s'hi reproduïxen textos de Patricio Redondo, dit "Paco Itir".

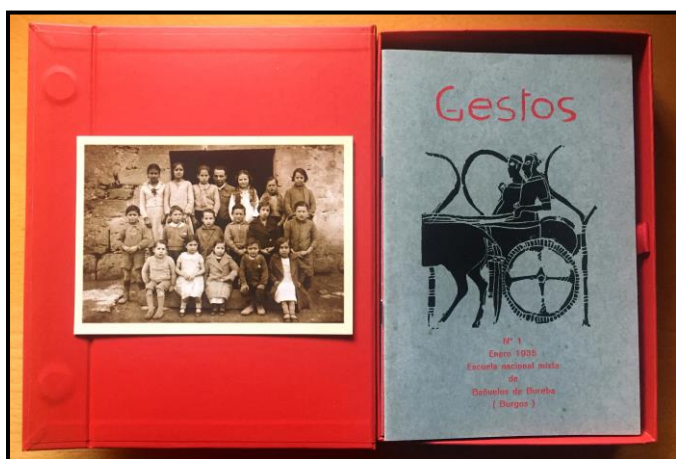
El 2011, a l'inici de la meua recerca, vaig intercanviar informacions amb Fernando Jiménez. També ell ha estat una font important del meu treball sobre Antoni Benaiges. Li vaig enviar els meus textos que, per cert, s'esmenten adequadament en el seu llibre. Curiosament, Fernando Jiménez al començament del seu text escriu: "Paulatinamente cobro conciencia de la importancia de publicar facsímiles de colecciones completas de cuadernos escolares Freinet...". Ho acompanya d'una nota on cita el que María Moliner defineix, en el seu famós "Diccionario de uso del español", com a facsímil: "Copia o reproducción exacta de un libro, un impreso...". Li vaig preguntar per aquesta citació i em va dir que ell i els seus alumnes utilitzen freqüentment aquells volums de Maria Moliner. Sense saber-ho relacionava María Moliner amb Antoni Benaiges. Un camí celeste mont-rogenic, d'uns cent metres, que va de la Poble Oriola a la Poble del Reverter.

També vull remarcar l'exhaustiu treball que ha fet José Antonio Abella. Fou metge de Bañuelos del 1979 al 1983. Em deia: "Nadie en esos cuatro años me habló una sola palabra de Antoni Benaiges, personaje excepcional que al cabo de los años aparece en mi vida...". El febrer de 2018 em va enviar un correu. Li vaig passar tota la informació que tenia sobre el mestre mont-rogenic. Poc temps després venia a Mont-roig (21 i 22 d'abril de 2018) per conèixer l'entorn on havia viscut Benaiges i conèixer els seus

⁶ Els seus pares eren Manuel Nogués Sardà (de cal Vermell) i Maria Vidiella.

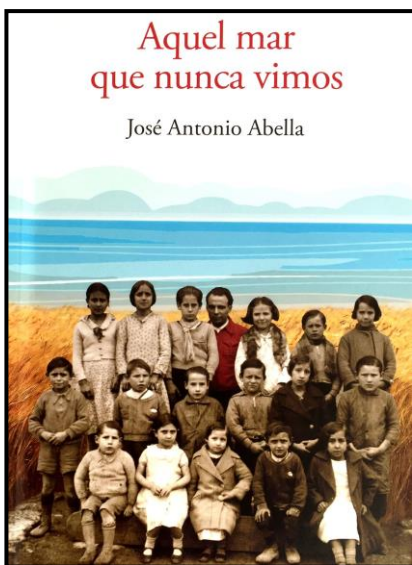
⁷ Hi manca el "Gestos" número 1, doncs es donava per perdut.

familiars⁸. Dinant, ja em va comentar que havia aconseguit noves informacions. Miguel Angel Martínez Movilla, president de la “Agrupación de familiares de las personas asesinadas en los montes de La Pedraja”, net de Rafael Martínez Moro (que està enterrat allà) i amic d’Antoni Benaiges, li havia dit que el seu pare, Rafael Martínez Martínez, deia que l’havien assassinat al mateix Briviesca i que deuria estar enterrat en algun indret d’aquest poble.

Poc temps després vaig rebre un exemplar, curiosament editat i dins d’una bonica capsula, amb aquells quaderns escolars de Bañuelos (“Escritos de vida”). Aquell primer número de “Gestos”, que s’havia perdut, l’havia pogut recrear partint dels esborranys que havien fet els nens. Hi ha tots els “Gestos” (del núm. 1 al 6, gener 1935 a juliol 1936), els “Recreo” (del núm. 1 al 3, gener 1936 a juliol 1936) i

tots els números especials: “El mar” (gener 1936), “El retratista (abril 1936), “Sueños...” (abril 1936) i Folklore burgalés” (juliol 1936). És un volum que fa goig.

José Antonio Abella ha fet un immens treball de documentació, hi ha dedicat temps, molt temps. L’ha condensat en un llibre extraordinari de 527 pàgines: “Aquel mar que nunca vimos” (Ediciones Valnera, 2020). Coneixia bé el territori i els seus habitants. A més, és una persona culta i apassionat pel personatge. Hi trobem també la trajectòria de l’autor seguint, perseguint, qualsevol guspira que ens porti a aquell foc vivencial que movia la vida de Benaiges. Finalment, ens permet apropar-nos a la desconeguda companya de Benaiges. Sabíem de la seva existència per una carta seva a Patricio Redondo: “Tengo compañera; amo intensamente a la mujer libre, que sabe darse libremente...”⁹. José Antonio Abella va trobar una persona que la coneixia.

“Murió hace años... era una chica de allí cerca...”.

Abella afegeix: “el nombre (*del poble*) queda anotado en mi agenda...”. Secret de sumari. En un correu electrònic m’explicava: “Incluso pude conseguir una fotografía de ella que nunca será pública, valga saber con qué era muy joven y muy guapa...”. En el llibre d’Abella hi ha també informacions complementàries no publicades anteriorment.

⁸ Em va portar varis llibres que havia publicat. Vull citar “La sonrisa robada” (La isla del naufrago Ediciones, 2013). És una captivadora història on un poeta espanyol, José Fernández-Arroyo, té una curiosa relació amb una noia alemanya que va haver de fugir de la seva ciutat (Stettin / Szczecin) en ocupar-la els polonesos, a l’acabar la Segona Guerra Mundial. El passat nazi de la seva família enterboleix una joventut emboirada per una estranya malaltia.

⁹ Patricio Redondo la reproduïa en un article publicat al “Butlletí del Comitè de Defensa Local” de Vilanova i la Geltrú del 29 de novembre de 1936.

Per exemple, el text “Vivir” publicat a “La Voz de la Bureba” (gener de 1936). O aquella entrevista seva que s’havia de publicar com a complement de la notícia de la conferència que Benaiges anava a fer a Burgos el diumenge 19 de juliol de 1936, i que el cop d’estat feixista va impedir. Era per al “Diario de Burgos”. El llibre també reproduïx íntegrament¹⁰ la carta que Antoni Benaiges Nogués va enviar el 30 d’octubre de 1935 al seu cosí germà Francesc Nogués Nogués (el “Cisquet Vermell”), en ple “Bienni Negre”.

José Antonio Abella sap reconèixer les fonts primigènies (no com d’altres). Escrivia en una crònica de l’homenatge que es va fer el 18 de juliol de 2021 a Bañuelos: “Martí Rom, quien publicó en Ressò mont-roigenc ocho artículos consecutivos que ahondaban en la vida de Benaiges como nadie lo había hecho hasta ese momento. Era el año 2010 y su estudio fue clave para muchas investigaciones posteriores...”¹¹.

José Antonio Abella, Martí Rom i Maria Jesús (Mont-roig)

CRÒNICA DE LA PERSISTENT FAL·LÀCIA QUE BENAIGES FOU ASSASSINAT EL 25 DE JULIOL I QUE ESTÀ A LA FOSSA DE LA PEDRAJA

A uns 27 quilòmetres al sud de Bañuelos i a 36 de Briviesca hi ha la Fossa de La Pedraja. Anant de Logroño a Burgos, per la N-120, a uns quaranta quilòmetres abans d’arribar a Burgos, hi ha el poble de Villafranca Montes de Oca. Una mica més enllà hi ha el “Alto de La Pedraja”. Forma part del “Camino de Santiago”. A l’estiu del 2010 s’hi van començar a fer exhumacions. El 27 d’agost de 2010, “El Periódico” va publicar un article titulat “Memòries de La Pedraja”, en el què Miguel Ángel Martínez Movilla, el nét d’aquell amic de Benaiges, Rafael Martínez Moro, explicava l’inici dels treballs. Jaume Aragonés Benaiges s’hi va posar en contacte. Jo ja havia començat la meva recerca. Sorgeix la possibilitat que Benaiges estigués en aquella fossa. Mentre el fotògraf barceloní Sergi Bernal documentava les exhumacions.

Hi va ajudar a aquesta hipòtesi el comentari de Patricio Redondo: “Asesinado. Así reza la carta escrita en Arcentales (*Biscaia*) por Demetrio Sáez de Bañuelos... dice: Nuestro profesor... Fue asesinado el 25 de julio, yo me he escapado de las filas fascistas por lo cual me encuentro en Bilbao. Está enterrado en los montes de Villa Franca Montes de Oca...”¹². També l’opinió d’aquell Jesús Carranza (“un niño de Bañuelos que conoció a Benaiges”), del 12 de setembre de 2010: “como otros muchos que les cogían en las casas, les echaban al camión y los llevaban a fusilar a La Pedraja...”. Partint d’aquesta hipòtesi, el fotògraf Sergi Bernal es va interessar per Antoni Benaiges. Recordo que a inicis de 2011 va venir a casa a sol·licitar que li passés tota la informació que tenia, que era molta; jo ja havia publicat el primer capítol de la sèrie i tenia els altres preparats a

¹⁰ En el meu text publicat a “**Ressò mont-roigenc**” en citava alguns fragments.

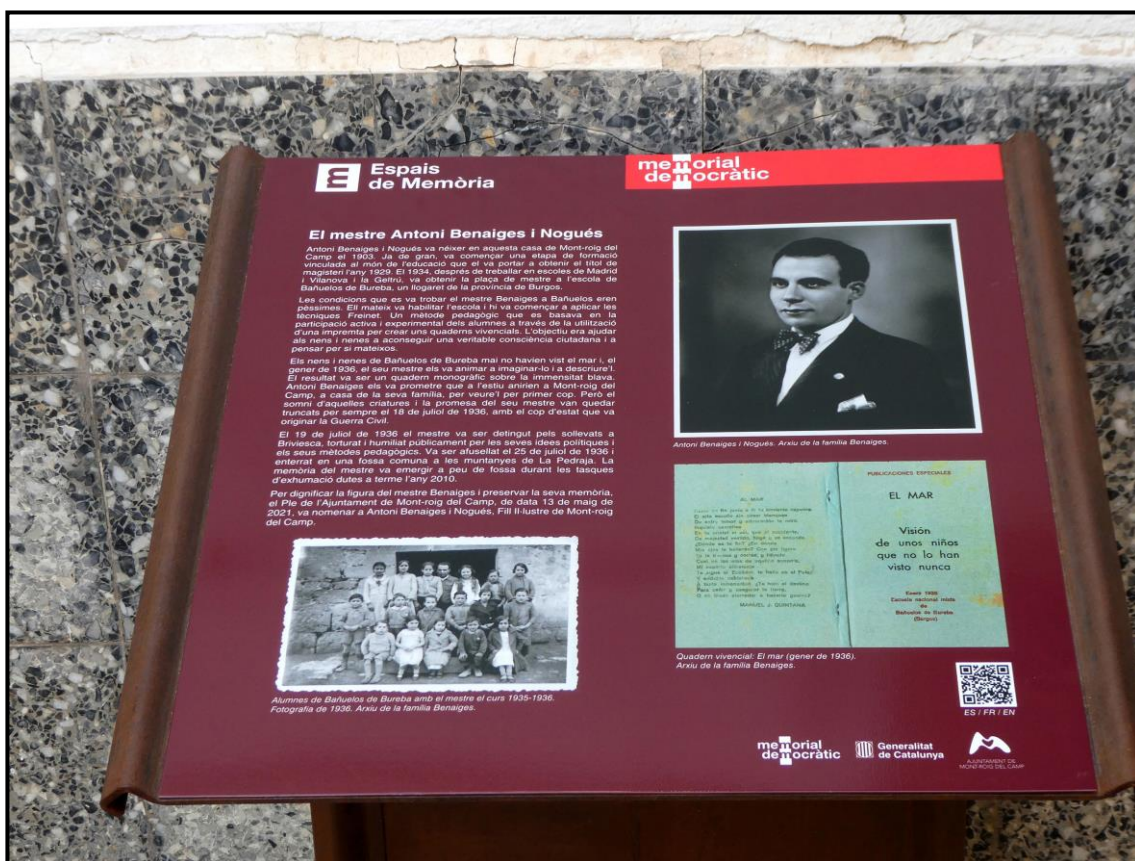
¹¹ Web de “**Ressò mont-roigenc**” (20-7-2021).

¹² “Butlletí del Comitè de Defensa Local”, de Vilanova i la Geltrú, del 24 de novembre de 1936.

l'ordinador. Aleshores Sergi Bernal va preparar una exposició, “Desenterrant la memòria”, promouria el llibre “Desenterrant la memòria. Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar” (2013) i el documental “El retratista” (2013).

Des de fa temps, s'ha imposat, recolzada per la Asociación Escuela Benaiges (<https://escuelabenaiges.com/>) i els treballs de documentació de José Antonio Abella pel seu llibre “Aquel mar que nunca vimos”, que Antoni Benaiges Nogués el varen assassinar el 19 de juliol i que deu estar enterrat a les afores de Briviesca, a la Bureba¹³. A la làpida que el 18 de juliol de 2021 van posar al cementiri de Bañuelos hi diu: “Bureba, 19-7-1936”. També en el web de l'Asociación Escuela Benaiges hi trobem sobre el nostre mestre: “Nació en Montroig del Camp (Tarragona) el 26 de junio de 1903 y le asesinaron en Briviesca (Burgos) el 19 de julio de 1936...”.

La Pedraja és a la comarca veïna, la de Montes de Oca. Recordarem les paraules que Rafael Martínez Martínez, amic de Benaiges, va deixar escrites: “El día siguiente, 20 de julio... llamaron a mi padre (Rafael Martínez Moro)... y él nos contó... como la tarde del... domingo 19 de julio... le habían detenido por la mañana, le dieron una terrible paliza que sangraba por todos los sitios y que por la noche se lo llevaron y nunca más se supo de él... Se supone que lo asesinaron en la Machacadora, un paraje que hay a la entrada de la carretera de Santa Casilda (a les afores de Briviesca)...”¹⁴.

¹³ A més d'aquest llibre, aquestes informacions es van publicar, entre d'altres, al “Correo de Burgos” de l'1 de març de 2020.

¹⁴ Del llibre sobre la seva vida a Bañuelos de Bureba, “Aquel mar que nunca vimos” de José Antonio Abella (Ediciones Valnera, 2020), pàg. 250.

Per si no hi ha prou arguments, en el web de la Real Academia de la Historia (<https://dbe.rah.es/biografias/134914/antonio-benaiges-nogues>) hi posa que va morir a “Briviesca (Burgos), 19.VII.1936”.

Semblava difícil que havent estat assassinat el 19 de juliol el cos del mestre estigués a La Pedraja. Aquelles fosses es varen fer dies després; sembla que es van iniciar cap al 25 de juliol. A més, no s’ha trobat el cos de Benaiges. Com deia aquell Jesús Carranza (“un niño de Bañuelos que conoció a Benaiges”): “les cogían en las casas, les echaban al camión y los llevaban a fusilar a La Pedraja...”. Sabem, certament, que Antoni Benaiges no el van veure més després del 19 de juliol. No el van poder afusellar a La Pedraja, com a d’altres; entre ells aquell amic seu Rafael Martínez Moro.

Aquell fotògraf Sergi Bernal fent fotografies durant l’excavació de La Pedraja es va topar amb la possibilitat que aquell mestre de Bañuelos podés estar enterrat allí. La història era interessant, un mestre català assassinat a Burgos els primers dies del cop d’estat feixista. Era una oportunitat per difondre, a bastament, les fotografies. En periodisme diuen, irònicament, que la realitat no t’esguerri una bona història.

ADDENDA

Antoni Benaiges Nogués fou un personatge rellevant, un mestre amarat per introduir i estendre el coneixement a aquells xiquets d’un poblet de Burgos. Va dur una vida sincera amb els seus principis. Diàfana. Però com hem pogut veure en l’apropament a la seva figura hi ha clars i obscurs. Alguns hem intentat difondre la seva figura desinteressadament, però per a algú altre Antoni Benaiges Nogués ha estat un vehicle per als seus interessos.